

RECENZIE / REVIEWS

Remišová Věšíňová, Kamila: Gender a pravěká společnost. Karolinum. Praha 2017. 250 strán. ISBN: 978-80-246-3177-6

Vývoj vedeckého myslenia a vedy samotnej za posledné dve storočia, výrazne presiaknutej židovsko-kresťanskou kultúrnou tradíciou, do značnej miery ovplyvnil aj pohľad archeológov na každodenný život pravekých spoločností. Spoločenské role jednotlivcov pravekých spoločností sa celkom nekriticky stali priemetom ideálnych spoločenských typov industriálneho obdobia – úloha ženy je kladená do oblasti výroby keramiky či starostlivosti o domácnosť a deti; muž má naproti tomu „logicky“ dominantnú úlohu v love, chove dobytka, pri stavebných činnostiach či obrane spoločenstva. Tento sociálno-ekonomický konštrukt sa uhniezdil i v predstavách európskej archeologickej obce a v slabšej či silnejšej forme tam hibernuje dodnes (*Neustupný 2010*, 242). Ako ukázala K. Remišová Věšíňová, tento konštrukt spustil celú vlnu nepodložených, mylných a častokrát i absurdných argumentácií (niektoré z nich uvádza *Řídkeý 2015*, 434). Preto ústredná a naliehavá otázka, ktorá sa vynára na viacerých miestach knihy, má až rankeovský charakter – „Wie es eigentlich gewesen ist?“ Naráža sa tým, samozrejme, na charakter pravekých spoločností, ktoré sme zvykli nazývať bezpríznamovo „pravekým ľudom“ či „nositeľmi kultúry“, nevedomujúc si stieranie rozdielov medzi pohlaviami a spoločenskými rolami. Práve tie nám však dokážu otvoriť nový pohľad na fenomény, ktoré sú nám dnes všetkým „jasné“ a stoja mimo centra diskusie (tento trend sa však úspešne darí meniť, ako o tom svedčia práce *Štádlarová 2012*; *Havelková 2014*). Jedným z nich je i neolitická antropomorfná plastika, ktorá je predmetom jednej z kapitol. Interpretácia neolitických „venuší“, spočívajúca v rovine ženských božstiev plodnosti, je typickým príkladom stereotypného genderového posudzovania súvisiaceho s predstavou (dnes už vyvráteného) matriarchátu (*Kalicz 1970*, 15–17; *Vladár 1979*; *Pavúk 1981*, 59–74; *Pokorná 1983*, 105–110; *Podborský – Čížmář 2008*, 154–156; *Rzymanová 2009*). Nezáleží na tom, že dnes sú známe nielen ženské, ale i mužské a dokonca bezpohlavné plastiky. Skrytý kultúrno-historický imperatív naviguje úvahy archeológov smerom k „overenej“ a v súčasnej spoločnosti zakorenenej predstave pravekej spoločnosti. Pregnantným príkladom prejavu prenosu súčasných genderových rolí a predstáv o spoločnosti do minulosti sú neolitické antropomorfné plastiky sediace na stoličke. Kým mužské plastiky sú interpretované ako „božstvá na tróne“, ženské by mali zobrazovať „ženu na pôrodnej stoličke“. Ako vidno, ignorovanie (či skôr prehliadanie či manipulácia) nálezového kontextu a kultúrno-sociálneho prostredia vedie takmer vždy k pochybným záverom. Najzreteľnejšie je to viditeľné pri predmetoch, archeologických objektoch či situáciách, ktoré sú prvoplánovo interpretované ako „rituálne“ či „kultové“ (v prípade plastiek sa k tomu kriticky vyjadril už *Neustupný 1956*).

Podobný princíp či kritický pohľad sa autorka snaží aplikovať aj na „atypické“ hroby ľudských jedincov. Tie, ako je známe, možno nájsť na mnohých pravekých pohrebiskách. Ako však ukázala K. Remišová Věšíňová, „abnormálne“ zaobchádzanie so zosnulým odrážalo genderovú štruktúru živej spoločnosti, ktorá prítomnosť rôznych genderových kategórií nepovažovala za nič mimoriadne. Opäť sa tak dostala k slovu „genderová slepota“, ktorá trápi už niekoľko generácií archeológov.

Svoju pozornosť zamerala autorka i na detský svet v praveku, ktorý je dlhodobo opomínanou oblasťou záujmu archeológov (svetlou výnimkou sú len jednotlivci, napríklad *Turek 2000*; *Čermáková 2002*; *Čermáková 2005*; *Čermáková et al. 2007*; *Vělová 2010*). Ukázala, ako sa práve skrze pohrebný rítus a pochopenie s ním spojených rituálov (a to nielen u detí!) otvára cesta k rekonštrukcii sociálnej štruktúry pravekej spoločnosti. Aplikovaná genderová analýza v spolupráci s inými vednými disciplínami tak poskytuje aspoň čiastočnú možnosť viac poodhaliť doteraz skrytý svet detí v praveku.

Poslednú obsiahlu kapitolu tvorí stať o pravekých domácnostiach. Práve ony totiž vytvárali základný priestor na formovanie genderových rolí v spoločnosti (*Pavlí 2009*; *Podborský 2010*). Tie sa zhmotňovali v usporiadaní a organizovaní domácností, keďže tie často reflektovali predstavy o usporiadaní kozmu a spoločnosti ako celku. Keďže pre obdobie praveku archeológia nedisponuje písomnými prameňmi objasňujúcimi spomenuté predstavy, pomohla

si autorka etnografickými paralelami z oblasti Afriky a z prostredia amerických indiánov. Hoci uvedené analógie si nemôžu nárokovať na platnosť napriek tisícročiami a kontinentmi, poskytujú aspoň približnú predstavu o deľbe práce a organizovaní pravekej domácnosti. Možno povedať, že aj tu sa úspešne darí búrať niektoré dodnes zaužívané stereotypy o jej fungovaní.

Kniha K. Remišovej Věšíňovej predstavuje ojedinelý pokus o genderovú analýzu pravekej (predovšetkým neolitckej) spoločnosti. Jednoduchým jazykom približuje čitateľovi jej základné postuláty a sprevádza ho nielen českým a slovenským pravekom. Na tejto ceste autorka predkladá čitateľovi rad až absurdných spôsobov výkladu pravekej reality. Výborne tak poukazuje na absenciu dôkladného a fundovaného teoretického a logicko-argumentačného základu v súčasnom (nielen) archeologickom bádani (ako príklad pozri *Bača – Neumann – Vávra 2017*). Treba len dúfať, že práca K. Remišovej Věšíňovej je prvým, no zásadným krokom k liečbe „genderovej slepoty“, ktorá ešte i dnes trápi našu archeologickú obec.

Bibliografia

- Bača, M. – Neumann, M. – Vávra, R. 2017*: Je moje vysvetlenie lepšie než tvoje (I)? Hlavné formy logických úsudkov v archeológii s dôrazom na dedukciu a induktívne metódy usudzovania. *Musaica archaeologica* 1, 49–60.
- Čermáková, E. 2002*: Problémy dětství v neolitu střední Evropy. *Pravěk Nová řada* 12, 7–45.
- Čermáková, E. 2005*: Postavení ženy, muže a dítěte v rámci společnosti tvůrců lengyelské kultury. Diplomová práce. Brno.
- Čermáková, E. – Golec, M. – Trubačova, T. – Tvrđý, Z. 2007*: Kam zmizely horákovské děti? Študijné zvesti AÚ SAV 42/1, 23–56.
- Havelková, M. 2014*: Studium artefaktů v rámci genderové archeologie. Diplomová práce. Plzeň.
- Kalicz, N. 1970*: The Clay Gods. The Neolithic Period and Copper Age in Hungary. Budapest.
- Neustupný, J. 1956*: Studie o eneolitické plastice. Sborník Národního muzea v Praze. Řada A – Historie. Vol. 10, No. 1.
- Neustupný, E. 2010*: Teorie archeologie. Plzeň.
- Pavů, I. 2009*: Život na neolitickém sídlišti. Praha.
- Pavúk, J. 1981*: Umenie a život doby kamennej. Bratislava.
- Podborský, V. 2010*: Fenomén neolitického domu. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity – Řada archeologická M 14-15. Vol. 58-59, 17–45.
- Podborský, V. – Čížmář, Z. 2008*: Pokladnice moravského neolitu aneb krása pravěké plastiky. In: Čížmář, Z. (ed.): Život a smrt v mladší době kamenné. Katalog výstavy. Brno, 154–160.
- Pokorná, Z. 1983*: K interpretaci ženské neolitické plastiky. Sborník prací Filozofické fakulty Brněnské univerzity E 28. Brno, 103–111.
- Rzymanová, B. 2009*: Zobrazení mužů ve figurální plastice a na antropomorfních nádobách v neolitu a časném eneolitu. Diplomová práce. Brno.
- Řídkeý, J. 2015*: Společnost v neolitu. In: Květina, P. a kol. (eds.): Mínulost, kterou nikdo nezapsal. Praha, 431–435.

Štádlarová, A. 2012: Genderové prístupy v evropskej archeológii. Diplomová práca. Plzeň.

Turek, J. 2000: Being a Beaker Child. The Position of Children in Late Eneolithic Society. Památky archeologické – Supplementum 13. Praha, 424–438.

Vélová, L. 2010: Problematika dětských pohřbů v pravěku na našem území. Diplomová práca. Praha.

Vladár, J. 1979: Praveká plastika. Bratislava.

Martin Neumann

Yalçın, Ünsal (Hrsg.): Anatolien und seine Nachbarn vor 10.000 Jahren. Anatolian Metal VII. Der Abschnitt. Zeitschrift für Kunst und Kultur im Bergbau, Beiheft 31, Bochum 2016. 320 strán. ISBN 3-937203-81-8

Deutsches Bergbau-Museum v Bochume (Severné Porýnie-Vestfálsko) vydáva od roku 1998 edíciu „Anatolian Metal“ v ktorej sú prezentované aktuálne výsledky výskumu o počiatkoch a rozvoji metalurgie v Anatólii, v oblasti východného Stredomorja a v juhozápadnej Ázii. V spolupráci s generálnym konzulátom Tureckej republiky uskutocňuje pravidelne archeologické sympóziom, ktorého výstupom je predstavená séria v editorstve Prof. Dr. Ünsala Yalçına pôsobiacého v archeometalurgickom laboratóriu inštitúcie banského múzea (*Bergbaumuseum* 2017). V roku 2016 bol publikovaný už jej siedmy ročník s hlavnou témou „Anatólia a susedné oblasti pred 10 000 rokmi“. Medzinárodné sympóziom sa konalo ešte v novembri roku 2013 v Bochume pri špeciálnej príležitosti a to osláv životného jubilea, 70. narodenín, Prof. Dr. Mehmeta Özdoğan (* 30. 05. 1943). Referáty sa týkali nasledovných okruhov: Holocén a prírodné prostredie v Anatólii, Usadlý spôsob života a počiatky neolitu; Prírodné zdroje, spracovanie artefaktov a technológia, Umenie, kult a náboženstvo, Anatólia a susedné oblasti v neolite.

Zborník „Anatolian Metal VII“ obsahuje 22 príspevkov. Úvodné slovo má editor Ünsal Yalçın. Nasledujúcim príhovorom približuje Harald Hauptmann (Heidelberg) osobnosť a profesijný životopis jubilanta: *Mehmet Celal Özdoğan und die Prähistorische Archäologie Anatoliens* (s. 11–18), a v krátkosti i počiatky archeologického výskumu vo východnom Stredomorí a Anatólii v 19. a prvej polovici 20. storočia. Hermann Parzinger (Berlin) vo svojom kompilačnom príspevku *Anatolien und die Neolithisierung Alteuropas* (s. 19–34) sumarizuje aktuálne poznatky o počiatkoch neolitu od juhovýchodného Turecka až po Balkán, Pričernomorskú oblasť, dolný Dunaj a Karpatský oblúk až do začiatku 5. tisícročia BC. V časti textu sa opiera zväčša o svoje dielo z roku 1993 a prekvapivo sa vyhýba novším výsledkom výskumu, napríklad z dunajskej oblasti (*D. Borič – T. D. Price 2013, M. Rokсандić 2000* a i.) či vnútrokarpatského priestoru (*E. Bánffy 2013 a i.*). Na škodu veci je v texte badateľný nesúlad medzi uvedenými citáciami v texte a bibliografiou. Trevor Watkins (Edinburgh) sa v príspevku *Anatolia as a Microcosm of the Neolithic Process* (s. 35–41) koncentruje na obdobie epi-paleolitu a počiatky neolitizácie, domestikáciu a kultiváciu plodín a vzťahy medzi jednotlivými regiónmi v predkeramickom neolite. V ďalšom príspevku *The Paleolithic and Epi-paleolithic of Anatolia* (s. 43–51) sa autor Harun Taşkıran (Sihhiye-Ankara) v krátkosti venuje dejinám bádania o počiatkoch osídlenia v Anatólii v troch časových úsekoch moderných dejín (do roku 1940, 1980 a 2013) a definuje najdôležitejšie východiská osídľovania. Existenciu silného paleolitického osídlenia dedukuje práve na základe prírodných podmienok a hustoty mladšieho osídlenia. Autor len okrajovo spomína vzťah distribúcie paleolitických nálezísk k surovinovým zdrojom. Venujú sa tomu štúdie analyzujúce situáciu v centrálnej anatólskej vulkanickej oblasti, kde sa nachádza i uvedená najstaršia paleolitická lokalita Kaletepe Deresi 3 (napr. *Tryon et al. 2009*). Aktuálnej téme Göbekli Tepe sa venuje kolektív autorov, pod vedením Olivera Dietricha (Berlin) i v spoluautorstve zosnulého Klaua Schmidta, v ďalšej štúdiu *Göbekli Tepe, Anlage H. Ein Vorbericht beim Ausgrabungsstand von 2014* (s. 53–69). Na základe chronometrických dát a analýzy reliéfnych vyobrazení na stélach postulujú dôležité chronologické vzťahy medzi stavbami vrstvy II a III a tým otvárajú diskusiu o vzťahu zmien v ikonografických prejavoch (zobrazenia konkrétnych druhov divých zvierat) ku zmenám v subsistencii a spoločnosti ako takej na prahu neolitu. Aktuálny stav bádania o pohrebnom ríte prezentuje Clemens Lichter (Karlsruhe) v štúdiu *Burial Customs of the Neolithic in Anatolia – An Overview* (s. 71–83), v ktorej polemizuje aj o rôznych interpretá-